

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

HUKURI 2013

TIMARAKA: 70

NKARHI: tiawara ti2

Papila leri ri na tipheji ta 19.

SWITSUNDZUXO

1. Hlaya swiletelo leswi nga eka pheji leyi u nga si sungula ku hlamula swivutiso.
2. U nga sunguli hi ku hlaya swivutiso leswi nga endzeni ka phepha ra swivutiso. Sungula u xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri. Endzhaku ko endla tano, hlaya swivutiso swoleswo kutani u hlawula leswi u lavaka ku hlamula swona.
3. Papila leri ri na MUNE wa SWIYENGÉ:

XIYENGÉ XA A: Novhele	(35)
XIYENGÉ XA B: Ntlangu	(35)
XIYENGÉ XA C: Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENGÉ XA D: Vutlhokovetseri	(35)
4. Landzelela swiletelo leswi nga eku sunguleni ka xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA hi vukheta.
5. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI NTSENA, hileswaku Xivutiso XIN'WE eka xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA XA LESWIMBIRHI u swi hlawuleke.

XIYENGÉ XA A: Novhele
Hlamula xivutiso XIN'WE xa novhele.
XIYENGÉ XA B: Ntlangu
Hlamula xivutiso XIN'WE xa ntlangu.
XIYENGÉ XA C: Swirungulwana/Swihungwana
Hlamula xivutiso XIN'WE xa xirungulwana.
XIYENGÉ XA D: Vutlhokovetseri
Hlamula swivutiso SWIMBIRHI ntsema.

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.
6. Nombora swivutiso swa wena tanihilaha swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
7. Sungula swivutiso swa xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
8. Tsala hi vurhon'wana (swi saseka no vonaka) u ri karhi u landzelela milawu ya mapeletelo, mahikahatelo na mavumbelo ya swivulwa.
9. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 60 eka xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE			
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI			
NOMBORO YA XIVUTISO	XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki!</i> – FA Thuketana	Xivutiso xa xitsalwana	35	5
KUMBE			
2. <i>Ndzi ngo tinciki!</i> – FA Thuketana	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU			
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI			
3. <i>Byokota Madlayisana</i> – MM Marhanele	Xivutiso xa xitsalwana	35	8
KUMBE			
4. <i>Byokota Madlayisana</i> – MM Marhanele	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	8
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA			
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI			
5. <i>Ndzi ni timfanelo</i> – SJ Malungana	Xivutiso xa xitsalwana	35	11
KUMBE			
6. <i>I ntirho muni?</i> – NJ Maluleke	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	11
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI			
HLAMULA SWIVUTISO SWIMBIRHI NTSENA EKA SWITLHOKOVETSELO LESWI NGA LAHA HANSI			
7. Phofula namuntlha – HP Siwela	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	14
KUMBE/NA			
8. Hlayisani ririmi – JT Manganyi	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	15
KUMBE/NA			
9. Rifu – MD Ndobe	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	16
KUMBE/NA			
10. Xona hi xihi – KJ Ngobeni	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	18

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa ghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA GHWAJU (✓)
KUMBE			
A: NOVHELE (Xitsalwana kumbe xikambelantwisiso)	1–2	1	
KUMBE			
B: NTLANGU (Xitsalwana kumbe Swivutiso swa xikambelantwisiso)	3–4	1	
KUMBE			
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Xitsalwana kumbe Swivutiso swa xikambelantwisiso)	5–6	1	
KUMBE			
D: VUTLHOKOVETSERI	7–10	2	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE**NDZI NGO TINCIKI! – FA Thuketana****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 1: XITSALWANA

Minkarhi yin'wana swiendlo swa vatswari swi nga endla leswaku ku va na vangwa exikarhi ka vona na vana va vona. Kombisa ntiyiso wa mhaka leyi hi leswi swi humelelaka exikarhi ka tatana Ntekele na n'wana wa yena Manayila. Nhlamulo ya wena yi fanele yi va na marito ya kwalomu ka 250–300.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

Xiga xa nkulukumba Ntekele xi helela empfhukeni, a va a miyela a ku whi, hi ku vona leswaku vuningi bya vanhu a byi nga ha ri ku n'wi yingiseleni, kambe a byi ri karhi byi tshove tinhamu, byi ri eku languteni ka Jamboti loyi a a xwerile, loyi a a karhi a ku nyanta, nyanta, nyanta, ongeti wo famba ehenhla ka rikulu ra mandza, a kongome eswitulwini swa le mahlweni, laha a ku tshame majaha-kulobye.

A miyela tano nkulukumba Ntekele, a ri karhi hi ku siringeka lo ku nga pimiwiki, a tlhave Jamboti hi tihlo ra le tin'hwembeni. Jamboti a nyantimela tano, ku kondza a ya ku exitulwini tikitiki, a va hi ku swi tiva leswaku mahlo ya lavotala laha kerekeni, a ya ri karhi ya n'wi dya, a ba na *four*...

Ku enghena ka Jamboti hi ku xwela laha kerekeni, a ku onhe moya wa vukhongeri lowu van'wana va vona a va ri nawo. Van'wana a va ha ri eku hlamaleni, va nga twisisi leswaku Jamboti a nga va a lava yini namuntlha laha kerekeni, hikuva yena na vandyangu wa ka vona, a va ri van'wana va lava a va nyefuriwa ni ku nyenyemukiwa hi majakana ya ndhawu leyi ...

- 2.1 Xana tatana Ntekele a a ri ku endleni ka yini loko xiga xa yena xi helela empfhukeni? Boxa na leswaku a ku ri siku rihi ra vhiki loko ku humelela mhaka leyi. (2)
- 2.2 Boxa vito ra kereke leyi tatana Ntekele a a ri eka yona. (2)
- 2.3 Hikwalaho ka yini ku vuriwa leswaku Jamboti a a xwerile eka kereke leyi u yi boxeke eka 2.2? (2)
- 2.4 I ncini lexi susumeteke Jamboti a kala a ya ekerekeni leyi u yi boxeke eka 2.2 laha henhla? (2)

- 2.5 Xana a swi fanerile leswaku Jamboti a nyantimela a ya tshama eswitulwini swa le mahlweni hi nkarhi lowu a nga fika hi wona ekerekeni ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 2.6 Eka swivulwa leswi landzelaka hlamula u ku **hi swona** kumbe **a hi swona**, u tlhela u seketela nhlamulo ya wena:
- 2.6.1 Tatana Ntekele a a tsakile swinene hi ku fika ka Jamboti ekerekeni. (2)
- 2.6.2 Manayila a a ri mativula ya tatana na manana Ntekele. (2)
- 2.7 Xana loko Ntekele a a ri xaka ra wena a wu ta n'wi tsundzuxa yini mayelana na swiendlo swa yena? (2)
- 2.8 Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
Nkongomelo wa tsalwa leri i ...
- A ku kombisa ntwanano exikarhi ka vatswari na vana.
- B ku kombisa vatswari khombo ro hlawulela vana leswi va faneleke ku hanyisa xiswona.
- C ku kombisa vatswari ku saseka loku va ka kona loko va hlawulela vana leswi va faneleke ku hanyisa xiswona. (1)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

U te a ha tshame kwalaho, Saartjie loyi a nga ha tikoti hi ku tsaka, a tsakela leswi Jamboti a a ponise nuna wa yena, o ta a tile na bikiri ra jamu ri lo ntswa, hi kofi. Ehenhla ka bikiri rhelero ra kofi, a a tlhandleke gangu ra xinkwa lexiya xa xibunu xa ku bakiwa kwala kaya hi koroni, lexi a xi mbyindliwile hala na hala hi vulombe a fika a n'wi tamerisa. Kwalaho hi loko Jamboti a namba a swi tshamisekela, a sungula ku dya ni ku nwa.

Leswi se a ku ri tin'hwetwi sweswi, kofi kumbe tiya ni xinkwa swi ri mukon'wana eka Jamboti, u twe kofi yeleyo yi n'wi nandzihela ku tlula mpimo. Pho a yi ri leyiya ya xibunu leya ku lungiwanyana ni hi swimunywana, yi va yi tshikiwa exitikweni, yi ndzoweledana ni ku vila kun'we ni meleka wa tihomu. Ina a a twa loko a ku yi rhu, yi sa yi ku nkhuu, ni khwiri ra yena ri sa ri ku kufu, kufu, kufu, kufu! ... a yi nwa a ri karhi a mbundzusela ni xinkwa a ku xi xerhu! A va leswi vulombe a byi xiririka, a tinantswa ni tintiho ti sa ti te paa!

- 2.9 Xana Jamboti a a ri kwihi loko a nyikiwa kofi na xinkwa hi Saartjie? (2)
- 2.10 Boxa vito na xivongo swa ntiyiso swa Donder. (2)
- 2.11 Hlamusela hilaha Jamboti a pfuneke Donder hakona. (2)

- 2.12 Xana vito ra n'wana wa Saartjie i mani? Boxa na vito ra purasi leri a va tshama eka rona. (2)
- 2.13 Xana ku va Jamboti a pfunile Donder i mhaka ya kahle ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 2.14 Saartjie u tile na bikiri ra jamu ri lo ntswa, hi kofi. Xana rito **ntswa**, ri hlamusela yini? (2)
- 2.15 Xana mutsari u vula yini loko a ku: "... kofi kumbe tiya ni xinkwa swi ri mukon'wana eka Jamboti"? (2)
- 2.16 Manayila a a rhandza Jamboti hi mbilu ya yena hinkwayo. Seketela mhaka leyi. (2)
- 2.17 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka vumunhu bya Manayila. (2)
- [35]**

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**BYOKOTA MADLAYISANI – MM Marhanele****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 3: XITSALWANA

Hlaya n'wangulano lowu landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hi marito ya kwalomu ka 250-300.

MAKHANANA:	U hembile loko a ta eka mina u ta kuma nyenyana yi hahisile. U ta kuma xisaka xi lo sala ni tinsiva ntsena. Se mi vilerisiwa hi yini, hikuva swa mina na yena swi herile?
MAVUNDZA:	Hi swona swi twele, kambe ndzi navela ku mi rhamba exirhwaleni vhiki leri taka. Na wena u fanele ku va kona, hi kona ndzi nga ta swi twisisa hakunene leswaku mi tshikanile.

Makhanana a a dunga tiko ra hosi Magamana.

Kombisa ntiyiso wa leswi nga laha henhla hi ku seketela hi leswi nga humelela endzhaku ka ku va Makhanana na Mathebula va rhambiwile enkhubyeni wa xirhwala emutini wa n'anga Mavundza.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya n'wangulano lowu landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MATHEBULA:	Nkatanga, vutomi bya tika. Hakunene ndza kholwa leswaku misava ya rhendzeleka; ku hava laha munhu a nga tsutsumelaka kona.
MAKHANANA:	Ku lo humelela yini kasi? Boxani leswi mi karhateke. (<i>MATHEBULA a miyelanyana ku komba leswaku a nga tilulamiselanga ku heta nkarhi hi ku vulavula.</i>) Ma yi vona mihlolo? Mo na swi pfuketana mo hlundzuka bya lwandle mi tlhela mi miyerisa xinoyi. Mihlolo leyi voniwaka hi mina ...!
MATHEBULA:	U vula leswaku a wa ha ri wa ka Mathebula u wa ka Ngoveni?
MAKHANANA:	Xii-i! Ndzo hlambanya mina. Ndzi onhile loko ndzi hlambanya hi kokwana?

MATHEBULA: Makhanana, ndzi tikhomile swi ringene. Loko a ndzi ri wa mahahu ingi ndzi ku nyumisile exikarhi ka vanhu.

MAKHANANA: Kasi swi lo yini mi nga ndzi byeriki swilo swa kona?

MATHEBULA: Ndzi twe to tala hi wena loko ndzi ri enkhubyeni.

MAKHANANA: Ti ri yini?

MATHEBULA: Swi lo yini u ngo ndzi ba nomu ku fana ni nhongana loko yi wela emasini?

MAKHANANA: Ndzi khomeleni a ndzi nga titwi loko ndzi vulavula.

MATHEBULA: Hola ku sungula hi kona ndzi nga ta ku byela leswi ndzi karhataka. (MAKHANANA a tikomba wonge a nga ha hlundzukanga, kutani MATHEBULA a sungula ku boxa swivilelo swa yena.)

- 4.1 Xana i mani byokota eka ntlangu lowu? (1)
- 4.2 Hahani wa Makhanana a a ri mani ke? (1)
- 4.3 Boxa vito na xivongo swa ndhuna ya le swikwengeni. (2)
- 4.4 N'anga ya muganga wa le Ntlhaveni a yi ri ya ka mani? (1)
- 4.5 Xana n'anga leyi a yi ri na vasati vangani? (1)
- 4.6 Boxa vito ra nsati lonkulu na nsati lontsongo va n'anga ya muganga wa le Ntlhaveni. (2)
- 4.7 Xana Mathebula a a vula yini loko a ku eka Makhanana: "...Vanhu va ri a wu yimanga leswi u nga tani?" (2)
- 4.8 I yini lexi a xi vabyisa Makhanana endzhaku ka ku va Mathebula a vule marito lawa ya nga eka 4.7? (2)
- 4.9 I yini lexi a xi endla leswaku Mathebula a tsandzeka ku tlhelela exilungwini na Makhanana? (2)
- 4.10 "Hikokwalaho ka yini Mathebula a a lava leswaku Makhanana a 'hola ku sungula' leswaku a ta n'wi byela leswi a swi n'wi karhata? (2)
- 4.11 Vula swilo SWIMBIRHI leswi Makhanana a a lerisiwile ku swi xava hi mali leyi a a nyikiwile hi Gezani. (2)
- 4.12 Xana xivangelo lexi nga endla leswaku Makhanana a tumbeta mali enkhan'wini i yini? (2)
- 4.13 Hi byihi vuxaka lebyi a byi ri kona exikarhi ka Gezani na Makhanana? (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

GEZANI:	Swilo yini mi ngo hi komba xikosi wonge a mi hi tivi?
MAKHANANA:	Ku komba xikosi mi vula yini? Leswi ndzi nga mi xeweta ke!
GEZANI:	Ndzi vula leswaku a mi ndzi khomi ku fana ni masiku.
MAKHANANA:	Xii-i! a mi swi voni leswaku nuna wa mina u kona? Mi lava ku ndzi dlayisa hi Mathebula. A swi ndzi suki mina, ma yi vona nyoka?
NONI:	Makhanana, a hi yise byalwa bya vanhu va nga ta zela va hi landza.
GEZANI:	Mi ta vuya xana?
MAKHANANA:	A ndzi tivi, kumbexana?
GEZANI:	Loko mi vuya mi ta ndzi kuma emurhini lowuya. <i>(Va yisile byalwa endlwini, hiloko MAKHANANA a twa a nonoheriwa ku tshama endlwini, hikuva mbilu ya yena a yi ri eka ndhuna ...)</i> U fikile, a ndzi nga tshembi leswaku u ta ta.
MAKHANANA:	Ndzi byeleni leswi mi lavaka ku ndzi byela swona, Mathebula a nga si thumbha leswaku a ndzi kona.
GEZANI:	Xi dakwile xi nge swi voni leswaku a wu kona.
MAKHANANA:	A nga si dakwa, u tiviwa hi mina loko a dakiwile.
GEZANI:	Swona xi ta tlhela rini xi ngo tshamela ku hi nyangatsa.
MAKHANANA:	Phela hi yena a nga ndzi tshikisa ntirho. Na sweswi u nge he ndzi voni eswikwengeni.

- 4.14 Boxa vumunhu bya Gezani ku ya hi ntshaho lowu nga laha henhla. (2)
- 4.15 Xana i yini lexi nga endla leswaku Mathebula a va na vumbhoni bya leswaku Gezani hi yena a a n'wi fayela muti? (3)
- 4.16 Xana vanhu lava a va longolokile va rhangele hi Mavundza ku ya vona ku biwa ka ndhuna a va huma kwihi? (2)
- 4.17 Gezani u dlayiwile hi yini? (1)
- 4.18 Loko a wu ri Mathebula a wu ta endla yini hi Makhanana endzhaku ka ku kuma vumbhoni bya leswaku a a ri na xigangu? (2)
- 4.19 Xana u vona ku ri mhaka ya kahle ku va Mavundza a kholela nsati wa yena N'wa-Rimbelule endzhaku ka ku va a fe tihlo? Seketela nhlamulo ya wena. (3)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**NDZI NI TIMFANELO – SJ Malungana na NJ Maluleke****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 5: XITSALWANA**NDZI NI TIMFANELO – SJ Malungana**

Hlamusela hilaha timfanelo leti Masungulo Mugweni a a ri na tona ku ya hi yena ti nga n'wi onhela hakona vumundzuku bya yena ku ya hilaha swi nga humelela hakona eka xirungulwana lexi. Nhlamulo ya wena yi fanele yi va na marito ya kwalomu ka 250-300.

[35]**XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO****I NTIRHO MUNI? – NJ MALULEKE**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

Mahafu wa vanhu u chayerile vhene ya yena ya Toyota a hundza endhawini ya Shayandima a kongoma eTshakhuma kusuhi ni le Nineteen (Levubu). "Namuntlha laha patwini vanhu va kona i tindhalanghwa. Leswi swi vula leswaku hi Sonto vanhu vanyingi a va humahumi emakaya. Swi endliwa na hi leswi ku nga vhiki ra vunharhu vanhu manuku va horile. Ohoo ...! Swi hi byela leswaku vutomi i mapeni. Handle ka mali vanhu a va tlharamuki. Loko mapeni ya herile na vutomi bya nyakapfala."

Mahafu a a vulavula yexe. Onge a ti nga helelanga. Mahafu u fambise sweswo na nhloko yi ri karhi yi endla onge ya vila. Hi xa tolo ka kona a ku lo sala ko tani a winile movha wa UNO eVenda Sun. ...

"Swi vula leswaku a hi laha ka Malamulele ntsena ku borhaka," Mahafu a vulavulela ehansi a xe emahlweni. "Swa antswa munhu a hundzela eka Majosi Bar Lounge a ya susela kona xivundza. Kumbexana kona munhu a nga ya hlangana na van'wana vanhu. Kumbexana a nga tikumela xo fa tihlo."

A a nga si chayela ku ya ekule loko a ta humelela hi le movheni wa swipitikopo. Tingengendza timbirhi ta nhlonge ya nguluve ni wantima wun'we ...

Ndzi lo vona hi rithathe ra movha leswaku ku ta xipitikopo xin'wana xa mathatha.

"Wat is aan die gang, jong?"

Nee man, hierdie onbeskaafde kêrel het 'n groot bek, Meneer," a hlamusela. Mina ndzo endla ongeti a ndzi twi nchumu. Ntimawakwe a a nga swi tivi leswaku leswa Xibunu eka Mahafu a swi lo etlela.

Loko va nyiketani le marito nkarhinyana, *meneer* van Vuurenhof wa kona u te: "*Hy moet iets maak en ry maar weg. Hy lyk maar slim, dis al!*" ...

"A swi antswa ku sungula ku pfaleriwa wena ku sungula. Vhilwa ra le mahlweni ra movha wa ntirho ra le ximatsini a ra ha tsali ngopfu. Nakambe leswi mi swi tolokaka, mulungu a nga swi vulanga. Mulungu wa vanhu o hemberiwa." "Wena ongeti u ta hi tirhisa ku vava namuntlha. Famba u ya vulavula na ye' mulungu kumbe mi ta twanana." "Ndzi kombela mi ta ndzi tolokela hikuva a hi nge twanani," Mahafu a kombela ha vomu. "Xithathalapha wa xi twa swinene. Hambi xi ri Xivhenda na Xitsonga Van Vuurenhof wa swi zama-zama." Ntimawakwe a hlamusela. Ndzi tlhelerile laha Van Vuurenhof a a sele kona. Hi fika hi burisana nkarhi wo leha naswona hi ririmi ra ka vona.

- 6.1 Boxa vito ra n'wana wa Mahafu. (1)
- 6.2 Hi kwihi laha Mahafu a a tala ku ya hungasa kona naswona a a hungasa hi ku endla yini? (2)
- 6.3 Hlamula u ku **hi swona** kumbe **a hi swona**, kutani u seketela nhlamulo ya wena:
- 6.3.1 Ku ya hi xirungulwana lexi, swipitikopo a swi tirha hi mfanelo. (2)
- 6.3.2 Mahafu a a nga tshembekangi eka nsati wa yena. (2)
- 6.3.3 Mahafu u winile movha wa Uno eVenda Sun. (2)
- 6.4 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumaka eka xirungulwana lexi? (2)
- 6.5 Hlamusela leswi u nga titwisaka xiswona loko a wu ri Ntimawakwe, kutani munhu wa rixaka ra ka n'wina u nga n'wi khomi kahle kambe a ya khomiwa kahle hi wa rixaka rin'wana. (2)
- 6.6 Hi xihi xivangelo xa ku va Mahafu a suka ka ha ri mixo eka Malamulele? (2)
- 6.7 Xivangelo lexi Mahafu a xi boxeke xa khorwisa xana? Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 6.8 Xana Mahafu u hundzile hi le kwihi loko a suka eka Malamulele, naswona u kumile ntsengo wa mali muni eka ndhawu leyi? (2)
- 6.9 Loyi Mahafu a nga hundza hi le ka yena u te u ya endla yini eka Malamulele? (2)
- 6.10 Mahafu u vula yini loko a ku: "Namuntlha laha patwini vanhu va kona i tindhalanghwa?" (2)
- 6.11 I yini lexi a xi endla leswaku Mahafu a nga vuli nchumu hambileswi nsati wa yena a a nga endli leswinene? (2)
- 6.12 Xana Mahafu u humesile mali muni eka van Vuurenhof? (1)

- 6.13 I yini lexi nga endla leswaku Mahafu a kota ku vulavula na van Vuurenhof hi ku olova? (2)
- 6.14 Hi ku vona ka wena, mhaka yo va swipitikopo swi lava ku humesisa Mahafu mali yi kahle ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 6.15 Leswi swi nga endliwa hi Ntimawakwe, swo kholela muntimakulobye, yena Mahafu, swa humelela evuton'wini bya masiku hinkwawo ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 6.16 Ntimawakwe a a ri na vumunhu bya njhani? (2)

[35]**NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35**

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI**SWILETELO****XIVUTISO XA 7**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

PHOFULA NAMUNTILHA – HP Siwela

1	Tintshuxe n'wana wa Xikwembu, tintshuxe emapindzini,
2	Phofula namuntlha hikuva mundzuku a nga tshembeki,
3	N'wi byele hinkwaswo, hlamusela u ta vevukeriwa,
4	Mundzuku a nga hanyi, namuntlha i siku.
5	N'wi byele leswaku wa n'wi rhandza,
6	N'wi byele leswaku a ta tshama a swi tiva,
7	Loko u fa na tona u ta helela kwihi xana?
8	U ta swi kota ku hanya ni xikhutu embilwini ya ku xana?
9	Kombela ku rivaleriwa namuntlha,
10	A swi bihanga, a hi vutoya, a hi ku hluriwa
11	Kambe ku amukela xihoxo u tlhela u kombela ndzivalelo swa ntshuxa.
12	U swi tiva njhani leswaku mundzuku u ta fika xana?
13	Loko un'wana wa n'wina o pfuka a tlimbiwile minkolo hi buwa ke?
14	Wa ha ta byela mani xana?
15	Vula namuntlha, xikhutu xa gogonya n'wana tatana.

- 7.1 Hikwalomu ka mintila ya MUNE, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (4)
- 7.2 Nyika tinhlamuselo ta marito lama ya tikisiweke eka mintila ya 2 na 3 leyi nge:
- 7.2.1 **Phofula** namuntlha hikuva mundzuku a nga tshembeki. (2)
- 7.2.2 N'wi byele hinkwaswo, hlamusela u ta **vevukeriwa**. (2)
- 7.3 Tsavula ntila lowu hlamuselaka leswaku ku kombela ku rivaleriwa a swi vuli leswaku u chava munhu wo karhi kumbe u wa xiyimo xa le hansi. (1)
- 7.4 Mutlhokovetseri eka ntila wa 7 u ri: 'Loko u fa na tona u ta helela kwihi xana?' Xana 'ku fa na tona' swi vula yini? Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
- A Ku va munhu a khome swo karhi.
- B Ku hanya u ri na mhaka yo karhi embilwini, kambe u nga n'wi byeli loyi yi n'wi kongomeke.
- C Ku va munhu a famba na timhaka to karhi. (1)

- 7.5 Eka ntila wa 8, xana mutlhokovetseri u vula yini loko a ku: '... ku hanya ni xikhutu embilwini ya ku xana?' (2)
- 7.6 Boxa leswi mutlhokovetseri a hlamuselaka swona hi ntila wa 13, lowu nge: 'Loko un'wana wa n'wina o pfuka a tlimbiwile minkolo hi buwa ke?' (2)
- 7.7 Xana ku kombela ndzivalelo eka munhu loyi u n'wi rhandzaka loko u n'wi dyoherile i mhaka ya kahle ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 7.8 Loko a wu ri eka xiyimo lexi mutlhokovetseri a hi byelaka hi xona a wu ta endla yini? (1½)
[17½]

XIVUTISO XA 8

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

HLAYISANI RIRIMI – TJ Manganyi

- 1 A hi xalamukeni Vatsonga,
- 2 Hi haluxa ritsandze
- 3 Hi nga koveli
- 4 Loko hi hlangane ni van'wana.
- 5 A hi veni Vatsonga va xiviri,
- 6 Hi havaxela ku rhandza ririmi ra hina,
- 7 Hi hitekela ku ri andlala,
- 8 Hi funengela dzovo ra rona.
- 9 A hi tswongeni vulombe bya rona.
- 10 Hi nwa swidziki swa rona,
- 11 Hi hlambela enambyeni wa rona,
- 12 Hi khapa hi ntsako loko hi ri ehleketa,
- 13 A hi khandleteleni ku tichava
- 14 Leswaku makhamba ma nga hi yiveli rona.

- 8.1 Hi mintila leyi nga tluriki MUNE, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (4)
- 8.2 Xana mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 3, lowu nge: 'Hi nga koveli'? (2)
- 8.3 Tsavula ntila lowu kombisaka leswaku munhu u fanele ku rhandza ririmi ra yena kun'wana na kun'wana laha a nga kona. (2)
- 8.4 Eka ntila wa 9, xana mutlhokovetselo u vula yini loko a ku: 'A hi tswongeni vulombe bya rona'? (2)
- 8.5 Mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 10, lowu nge: 'Hi nwa swidziki swa rona'. (2)

- 8.6 Eka ntila wa 12 mutlhokovetseri u vulavula hi ku 'khapa'. Loko swilo swi khapa hiloko ...
Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
- A swi tele swi tlhela swi halakela.
- B swi ri switsongo.
- C swi nandziha. (1)
- 8.7 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi. (1½)
- 8.8 Ku ya hi xitlhokovetselo, xana i mhaka ya kahle ku va munhu a vulavula tindzimi ta vanhu vambe loko a ri na vona? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 8.9 Boxa nhlamuselo ya rito leri tikisiweke eka ntila wa 14 lowu nge: 'Leswaku **makhamba** ma nga hi yiveli rona.' (1)
[17½]

XIVUTISO XA 9

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

RIFU – MD Ndobe

- 1 Rifu u na manyunyu,
- 2 Kambe a wu tinyungubyisi,
- 3 Hambiloko u ri na ntamu na nchaviso.
- 4 Lava ehleketaka leswaku u muherisi,
- 5 Va nga fi va nga si ku dlaya-vu.
- 6 Eku wiseni ne vurhongweni,
- 7 Hi xihhi xifaniso xaku?
- 8 Ntsakweni wena u va u ri kwihi?
- 9 Mafambelo ya varhandziwa va hina a ya tsakisi,
- 10 Wena u "hosi" ni matshama-a-lunghile,
- 11 U tele vuxungu, nyimpi na vuvabyi,
- 12 Vuxongi bya ku byi enghenisela munhu vurhongo,
- 13 Ku etlela kan'we hi pfuka hi ri ni vutomi byintshwa.
- 14 Rifu u ni xihoxo xin'we:
- 15 A wu swi koti ku hlawula nkarhi,
- 16 A wu swi koti ku hlawula ndhawu,
- 17 A wu swi koti ku hlawula maendlelo.

18	U na xivindzi;
19	A wu chavi na vandhavezitha.
20	U na nswirhi;
21	A wu chavi hambi a ri vasi na mesisi.
22	U ni vusopfa;
23	U tiendla nguluve.
24	Loko a wu fana na vurhongo,
25	Loko a wu fana na xithonghana ka;
26	Kumbe nsululwana ra swipyopyi;
27	A swi ta antswanyana.
28	U mbabva hikuva a wu tlheriseli loko u teka,
29	U khamba hikuva u bvunga ni swa le makorhweni,
30	U muluthanyi hikuva u hambanisa ni varhandzani,
31	Rifu, u nhenha!
32	U champiyoni ya misava,
33	A ku nge tshuki ku vile na xinkankanka xo hlula wena,
34	Vutisa Goliath.

- 9.1 Nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi hi mintila leyi nga tluriki MUNE. (4)
- 9.2 Eka ntila wa 1, mutlhokovetseri u ri: 'Rifu u na manyunyu.' Xana munhu wa manyunyu i munhu wa endlelo ra muxaka muni ke? (2)
- 9.3 Xana mutsari u vula yini hi ntila wa 15 lowu nge: 'A wu swi koti ku hlawula nkarhi?' (2)
- 9.4 Mutlhokovetseri u ri: 'A wu chavi na **vandhavezitha**.' Nyika nhlamuselo ya masiku hinkwawo ya rito leri tikisiweke eka ntila lowu. (1)
- 9.5 Tsavula ntila wun'we eka xitlhokovetselo lowu kombisaka leswaku rifu i mhluri. (1)
- 9.6 Xana mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 29 lowu nge: 'U khamba hikuva u bvunga na swa le makorhweni?' (2)
- 9.7 Nyika nhlamuselo ya leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi ntila wa 18 lowu nge: 'U na xivindzi.' (2)
- 9.8 Boxa leswi a wu ta swi endla loko a wo tiva leswaku rifu ri le ku teni eka wena. (2)
- 9.9 Hi ku vona ka wena, hikwalaho ka yini mutlhokovetseri eka ntila wa 34 a ku eka rifu: 'Vutisa Goliath?' (1½)
[17½]

XIVUTISO XA 10

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

XONA HI XIHI? – KJ Ngobeni

- 1 Xona hi xihhi?
- 2 Mi tshama mi swi vona kwihi?
- 3 Ku avanyisa a nga tengangi xana?
- 4 Sweswo i ku lahlekela hi vulawuri.
- 5 Va tiyisile va *Youth League*,
- 6 *Women's League* va bile xigandlu
- 7 *Cosatu* na *SACP* va ku, i ndlopfu ya hina,
- 8 *Young Communists* va ku, a nga ninginiki.
- 9 Swi vula yini leswi xana?
- 10 Hikuva wa handzuka, wa khehleka,
- 11 Hikokwalaho ka mavondzo,
- 12 Xona hi xihhi?
- 13 Ku tirha hi nkinkhi swa pfuna,
- 14 Ku tirha hi ku tshembeka swa vuyerisa,
- 15 Ku tinyiketa swi ni mihandzu,
- 16 Wena u tirha yini va ta ku tsundzuka loko swi tenyekile?
- 17 Tiko ri yimile hi milenge,
- 18 Tiko ri le mahandzeni ya tindlela,
- 19 Tiko ri lava matimba ya Xikwembu ku pela nambu.
- 20 Tiko ri lava mukutsuri.
- 21 Mi nga n'wi lumbeti vumbhoni byo hamba, mi nga n'wi lumbeti thyaka,
- 22 Loko a vo hambela n'wina ke?
- 23 N'wi tengiseni timbilu tenu ti ta wa,
- 24 Hikuva a mi nga etleli mi nga si n'wi khembisa.
- 25 Mina na wena hi yima kwihi xana?
- 26 Kumbe hi le ndzilekanini xana?
- 27 Naswona nawu wu ri yini?
- 28 Wa rivalela kumbe wa hlongola xana?

- 10.1 Hi mintila leyi nga tluriki MUNE, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (4)
- 10.2 Hlamusela leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi mintila ya 13 na 17 leyi nge:
 - 10.2.1 'Ku tirha hi nkinkhi swa pfuna'. (2)
 - 10.2.2 'Tiko ri yimile hi milenge'. (2)

- 10.3 Xana mukutsuri i munhu loyi a endlaka yini ke? (1)
- 10.4 Boxa leswi ntila wa 21 lowu nge: '... mi nga n'wi lumbeti thyaka' wu hlamuselaka swona. (2)
- 10.5 Mutlhokovetseri eka ntila wa 26 u ri: 'Kumbe hi le ndzilekanini xana?' 'Ndzilekanini' swi vula ...
Hlawula nhlamulo yin'we ntsena eka leti landzelaka:
- A Iaha ku hlanganaka tindlela.
- B Iaha tindhawu timbirhi ti avanyisiwaka hi kona.
- C Iaha ku tengiwaka timhaka kona. (1)
- 10.6 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi. (2)
- 10.7 Mutlhokovetseri eka ntila wa 22 u ri: 'Loko a vo hembela n'wina ke?' Loko a ku ri wena loyi u hemberiwaka a wu ta endla yini xana? (1½)
- 10.8 Mutlhokovetseri a nga va a titwa njhani mayelana na mhaka leyi a vulavulaka hi yona eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- [17½]

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA : 70